

בית־דין צבאי בלתי־תלוי - כיצד?

המחוקק לא הסתפק בהכרזה זו שבחוק, אלא מצא לנחוץ לנקוט בשורה של אמצעים מיוחדים כדי למנוע כל אפשרות של סטייה מהוראת אי־תלות זו. היש אמנם הכרח באמצעים כאלה, האין די בעצם ההוראה הקיימת?

ברגע שלאדם כפרט, או לקבוצת בני־אדם, ריב מסוים עם אדם אחר — אין לצפות מצדו לשיפוט אובייקטיבי בסכסוך, כי הנם צד נוגע־בענין, ודעתם משוחדת־מראש. כן אין לצפות לשיפוט אובייקטיבי באם סמכות־השיפוט תימסר לאדם צדדי, שאינו מעורב לכאורה בענין הנדון, אלא שאדם זה נמצא בגלוי או בנסתר, בתלות כל שהיא באחד הצדדים המעורבים; וביחוד כשתלות זו היא בצד החוק, שבידו האפשרות לתבוע לדין ואף לבצע עונשים.

גם השלטון במדינה, על מנגנוניו המסועף, נחשב לצד מעונין; אף ממנו אין מצפים ליכולת לעשיית משפט צדק, לו נמסרה לידיה הסמכות לשיפוט את הפרט שיתנגש בחוקי המדינה.

הכלל הגדול — העם (אשר בסמכותו, דרך נציגיו הנבחרים, לחוקק חוקים), נזהר ביותר בכל הקשור למשפט צדק; ולשם כך קבע חוק מיוחד, לפיו יהיו השופטים במדינה בלתי־תלויים לגמרי במנגנון השלטון במדינה, על מנת להר־חיק כל חשד כאילו אף השופטים הנם פקידים רגילים החייבים למלא הוראות מאת הממונים עליהם.

★ ★ ★

בקשר לכל אלה יש מקום להקשות ולשאול:

(א) האם משפט צדק בתוך הצבא יחוק או יחליש את המשמעת הנדרשת?

(ב) האם משפט צדק בצבא יסייע לפיתוח הכרתם של חייליו, או להיפך?

(ג) האם משפט הצדק שבצבא יקרב אליו את האזרח במדינה, יחנכו לאהבו, לכבדו ול־היענות ברצון לקריאתו בשעת חירום?

תקנה 41 מחוקת השיפוט תש"ח מוגדרת: — "שופט אינו נתון למרות מפקדיו". היא קובעת: — "כל שופט בבתי הדין של הצבא, הנהו בלתי תלוי, ואינו נתון למרות איזו שהיא של מפקדיו. מחובתו לדון בענין לפי מיטב הבנתו ומצפונו ובהתאם לחוקי הצבא".

סעיף 175 מהצעת חוק השיפוט הצבאי, הנמצא בשלבי דיון בכנסת, מוגדר: — "אי תלות של השופטים". לשונו: "אין על שופט צבאי מרות בעניני שפיטה זולת מרותו של הדין".

ההבדל בין שתי הנוסחאות ניכר; והמחוקק יחליט איזו מתאימה יותר לעתיד. אולם התוכן אחד בשתיהן. המטרה: — למנוע מבית הדין הצבאי בצה"ל, כמכל בתי המשפט במדינה, הש־פעה אסורה כל שהיא על עבודת השופט — ובאופן שהדבר אף ייראה כך למעשה, ללא כל אפשרות של מתן יסוד לחשד כל שהוא של השפעה פסולה. המחוקק רוצה, שגם בבית־הדין הצבאי תהיינה ההתלטות רק פרי מיטב הבנתם ומצפונם של השופטים, בהתאם לחוק לפיו הם פוסקים.

נשאלת השאלה — האם רצונו זה של המחוקק רצוי גם לגבי הצבא, על אף היותו לכאורה נוגד את אחד מעקרונות־היסוד של הצבא, המ־חייב דוקא הטלת מרות מוחלטת?

כדי לענות על כך יש לבדוק את עצם הנושא במלואו.

★ ★ ★

רצונו הנ"ל של המחוקק הנהו ביטוי לאחד ההישגים המתקדמים ביותר של החברה האנו־שית. לצערנו אין הישג זה עדיין מקיף, כי למע־שה קיים הוא רק במספר מדינות, שאורחיהן בעלי הכרה ונהנים מחופש מלא בהכרתם זו, במדינות אלה (והננו אחת מהן) שמשטרן דמוק־רטי, נהוג למעשה חופש הפרט המושחת על יסודות של צדק בהתאם לחוק, אי־תלות מוח־לטת של השופט ואיסור כל השפעה עליו, אולם

ד) וכשאלה מסכמת — האם צריך הצבא להיות מעונין במשפט צדק בתוכו?

המלחמה של היום מתבססת על מאמץ אחיד וכללי של כל האוכלוסיה, ללא יוצא מן הכלל, כשמרביתה מגויסת במדי-לוחמים ומפעילה אמ- צעי-לחימה רבים ומורכבים ביבשה, באויר ובים.

כיום דרוש, איפוא, ציבור, בעל הכרה עצמית עמוקה שזו מלחמתו, המבין למה עליו להשתתף במאמץ עצום זה והמסוגל אף להכין את עצמו לקראת תפקיד קשה זה, הן בשימוש הנכון והיעיל בנשק אשר בידו והן בהתנהגות כפרט בשעות לחץ כבד ביותר, אשר ללא-ספק ייוצר לעתים קרובות בשדה-הקרב — אך גם בבית-החרושת, במעבדה ובמשק החקלאי, העלולים במידה שזה להיפגע מידי פעם ע"י האויב ולעתים דוקא משום היותם העורף החשוב של היריב.

★ ★ ★

בעמים החיים חיי חברה אנושית חופשית, מן ההכרח הוא לשמור גם בצבא על כל אותם היסודות, אשר בלעדיהם המושג של חברה חופשית מתרוקן מתוכנו.

אחד מאלה הוא קיומו של משפט צדק, המשפט בצבא עלול להיות מהיר יותר, ותגובותיו — חריפות יותר, הוא גם יתבסס על חוק מיוחד, אולם תמיד — ללא משוא-פנים, ללא דעה-קדומה, וללא התערבות, לחץ והשפעה כל שהם על שופטיו.

כך נהוג בצבאות אדירים של עמים בעלי מסורת צבאית רבה, על-אחת-כמה-וכמה מצוים אנו לשקוד על כך במצבנו המיוחד, שאין צורך להרבות מלים לתיאורו, אנו בודאי מחויבים להתבסס על התאמצות אחידה וכללית של כולם, למאמץ הלאומי שאנו חייבים לשאתו דרושים עם חופשי, בהכרתו הצלולה, וצבא המחנך את חייליו להיות אזרחים נאמנים בעלי הכרה עמוקה וחר-דים לחירות עמם.

צה"ל המקפיד על משפט צדק בתוכו יזכה באמונו של החייל, ירבה את כבודו בעיניו ויבטיח לעצמו, לשעות מבחן קשות, היענות נאותה מהכרה ומרצון.

ניתן לסכם, כי צה"ל מעונין לקיים ולכבד את מצות אית-ללות שופטיו, שלא תחול עליהם כל מרות והשפעה בתפקידם, אמנם יש בכך כאילו ניגוד בולט לאותה מרות עליה מושתת צבא, וכמוכן אף צה"ל, אולם שופט צבאי, בשבתו על כס המשפט, פטור מראש מקבלת מרות כל שהיא בכל הנוגע לתפקידו זה, על כל ממוניו, ללא יוצא מן הכלל, נאסר על ידי החוק לתת פקודה כל שהיא לשופט או לנצל כל דרך שהיא להשגת השפעה עליו בתפקידו כשופט. סטייה זו מהנהוג הכללי של מרות-צידוקה אתה: — היא לתועלת הענין הכללי, שעל בטחונו מופקד צה"ל לשמור. תקנה כשהיא-לעצמה, ותהא מנוסחת נ"סוה המוצלח ביותר, לא תוכל לבדה לשמש ערובה מספקת להבטחת מילוי החוק, ויש הכרח להגדיר במדויק את האמצעים המתאימים כדי שתתגשם הלכה-למעשה, אי לכך, מחובת צה"ל לשקוד על קיום אמצעים נאותים להבטחת משפט בלתי-תלוי, משפט צדק, בתוכו.

מה הם, אם כן, האמצעים לכך?

★ ★ ★

לצורך הבהרת נושא זה, עלינו לקחת בחשבון, שבשיפוט צבאי בצה"ל משתתפים שני סוגי שופטים:

א) חיילים, המתמנים נוסף על תפקידיהם הרגילים, למלא מדי פעם אף תפקידי שופט והנקראים "שופטים בלתי-מקצועיים".

ב) חיילים, בעלי הכשרה משפטית, שתפקידם הישיר בצבא הוא השיפוט הצבאי והנקראים "שופטים מקצועיים".

נוסף על אלה מצויים בצבא עוד חיילים בעלי הכשרה משפטית, אשר משמשים בתפקידי פרק-ליטות, תביעה, סניגוריה ויעוץ משפטי.

נבחון תחילה את כל הקשור לשופטים הבלתי-מקצועיים שבשיפוט המשמעתי ובבית הדין הצבאי לדרגותיו השונות.

הסמכות שמעניק המחוקק למפקדים המוסמכים כשופטים בשיפוט המשמעתי בתוקף ההכרח של מסגרת צבאית בלבד, צריך שתדריך את מנוחתם של מפקדים אלה בכל הנוגע לשאלה,

באיזו מידה אמנם מצדיקים הם את האמון שהמִי-
חוקק וצה"ל רוחשים להם.

אין דבר פסול יותר ומעילה באמון חמורה
יותר מאשר לראות בסמכות זו, להיות שופט
יחיד לגבי חייליו, אפשרות נוחה ל"דפוק" את
פקודיו ככל העולה על רוחו. אין לי יסוד
לחשוד, כי אמנם יחס כזה לתפקיד השפיטה
שורר במעט או בהרבה בצה"ל, אולם בכל
מקרה מן החשוב, בהזדמנות טיפולנו בנושא זה,
להצביע על חומרת גישה כזו.

על המפקד לטרוח ולברר לעצמו בכל מקרה,
בירור כנה ואובייקטיבי ביותר, את עצם הענין
לפרטיו — ולהחליט על אחריות מצפונו האישי,
אם החייל הנותן את דינו בפניו חייב הנהו או
זכאי. כל תהייגה המלים "אחריות המצפון ה־
אישי" כאמרה ריקה וחסרת תוכן. מפקד שיזלזל
בהן יועמד תוך זמן קצר ביותר בפני מציאות
מרה, כשחייליו רואים בו אדם חסר מצפון, שפל,
שיש לסבול את השתוללותו ושרירות לבו כל
זמן שנאלצים להימצא תחת פיקודו בתוקף חובת
משמעת השירות, אולם אין לתת כל אמון בו.
יזכרו המפקדים, שמנהיגות אמיתית אינה מזדהה
לעולם עם יצרים שפלים כגון עול, מרמה, והת־
עללות.

כל זה לגבי חיילים בשירות הסדיר. פי כמה
מחמירים הדברים בנוגע לחיילים בשירות המי־
לואים והרי חיל זה מהווה רוב רובו של צה"ל.
הנני מאמין באמונה שלמה, שאכן אין לגישה
נפסדת כזאת מהלכים בין המפקדים בצה"ל,
אולם במידה שאפילו תופעות בודדות מסוג זה
מתגלות פה ושם, יש לעקורם בכל חומר הדין.
תיחכן עוד תופעה שלילית, פחות חמורה
מבחינת הכוונה שבה, אולם אינה נופלת מהרא־
שונה בתוצאותיה המזיקות לצה"ל.

יש ובמצוקת עבודה קשה, וכדי להתגבר
מהר יותר על קושי מסוים שנוצר, נרמזת אפשר־
רות לכך ע"י ביום שיפוט משמעותי. בכל מקרה
של ביום כזה מן ההכרח, שתצטרפנה לכך עוד
מספר עבירות כגון: עריכת מסמכים בדויים,
השגת דברים במרמה, דוגמה רעה לפקודים,
זכוּי. אולם עיקר הנוק הנהו בפגיעה במשמעת
ובשיפוט המשמעותי. יתכן ובמקרה המסוים יהנו
החיילים מעצם המעשה ומהחריפות שגילה מפק־

דם. אבל בשלב מאוחר יותר, יתפסו חיילים אלה
את אשר קרה לעיניהם, ויסיקו מסקנה חמורה: —
שכל ענין השיפוט המשמעותי הנהו דבר מבוים
מעיקרו. למסקנה כזאת, אם חלילה יגיעו אליה
החיילים, תהיה ההשפעה מוזיקה ושלילית ביותר
על צה"ל והתפתחותו.

אי לכך יש להקדיש לשאלה זו מקום נכבד
בחינוכו של הקצין בצה"ל, על מנת להבטיח
שבהגיעו לדרגה המקנה לו סמכות של שיפוט
משמעותי לא ישגה בתיאוריות מסולפות ויהיה
מסוגל לשלוט יפה־יפה גם ביצריו. כן דרושה
עין פקוחה מצד שלטונות הצבא הממונים על
המשמעת, אשר יעקבו בהקפדה לאתר הנעשה
בשטח חיוני זה, יש גם לשים לב לפסקי הדין
של בתי הדין הצבאיים, במידה שהם מתיחסים
לשאלה זו.

אין ספק, שהבחירה הקפדנית, בה נוהגים
בהדרגת מפקדים בדרך כלל, והברירה הנוספת,
בתהליך התקדמותם בשירות — יחד עם הפיקוח
המתמיד, שיש לקיים — עלולים לשמש ערובה
לכך, שהשיפוט המשמעותי יתנהל על רמה נאותה
וישרת שירות יעיל את צה"ל.

★ ★ ★

אשר לשופטים הבלתי־מקצועיים המשתתפים
בהרכבי בתי הדין הצבאיים לדרגותיו השונות
אסתפק בהערות אלו:

(א) מן התועלת, שלתפקיד זה יתמנו רק
קצינים מדרגת סגן ומעלה; ובאם אפשר, רצוי
עוד יותר שיהיו הם מדרגת סרן ומעלה.

כדי שתופק מלוא התועלת מהשתתפותם של
קצינים כשופטים בבתי־הדין — על הקצינים
לפתח בקרבם שתי תכונות־יסוד. האחת — הטית
אוזן קשבת לכל אשר יסביר להם השופט־
המלומד בקשר לבעיות חוק, פרוצדורה ודינים,
עליהם להתייחס ביראת כבוד אל החוק, וחלילה
לזלזל בו מתוך קלות־דעת של הדיוטות. אבל
יחד עם זאת עליהם לשפוט עצמאית גם בשאלות
אלו. תנאי קודם לכל — הוא הבנת הדברים,
אפילו הבעיות המסובכות ביותר ניתנות להבנתן
של כל אדם רגיל. לכן, רק לאחר שהבינו את
הענין הנדון לאשורו יחליטו כפי שיחליטו.

התכונה השניה — לחתום על פסקי־הדין צריך
רק לאחר שהגך סמוך ובטוח שזו, אמנם, דעתך

ושהצדק אתך בנקטך דעה זו או בהצטרפך אליה. אין לדחוק את הקץ ואין להיחפו ולגמור מהר. מוטב לשקול פעם נוספת. חובה לבקש הסברים בכל דבר שנדרש, ובלבד שתהיה שלם עם מצפונך האישי, עם הבנתך ועם החוק לפיהם נתת את פסק דינך.

המפקדים הממונים חיבים לגזור על עצמם הינורות מוחלטת מכל צורה, ואפילו הקלה ביותר, של השפעה על פקודיהם בכל הנוגע לתפקידם הנוסף כשופטים בבית הדין הצבאי. לא רק שכונה כזו אסורה עליהם, אלא שנאסר עליהם כל צעד העלול להיראות או להיחשד ככונה כזו. היות ודרכים רבות להטעיה מעין זו, אין עצה אלא לקבוע איסור מוחלט של כל מגע עם השופטים הנ"ל בכל הנוגע לתפקיד נוסף זה שהוטל עליהם.

מנסינוני האישי אוכל לומר, שמתוך מגעי בתפקידי הנוכחי, עם קצינים רבים אשר היה לי הכבוד לכהן אתם יחד כשופטים בבית הדין לערעורים, לא נתקלתי אף במקרה יחיד, שיעורר אצלי חשד כל שהוא בנידון, גם חברי המלומדים בבית הדין הצבאי העליון, מהם המשמשים בו כאבות בתי-דין לערעורים שש שנים רצופות, ואשר במשך תקופה ארוכה זו באו במגע עם קצינים רבים מאוד בשבתם יחד כשופטים בבתי הדין הצבאיים לשמיעת ערעורים, מעידים שאף הם לא נתקלו במקרה שיעורר חשד כל שהוא בנידון. יש לי לכן כל היסוד לשער, כי מצב מניח-דעת זה קיים לגבי השופטים הבלתי-מקצועיים גם בבית-הדין המחוזי, דבר שהוא לכבוד הן לאלה המשמשים כשופטים והן לקצינים הממונים.

על אף כל זאת מן הרצוי, לדעתי, ששלטונות הצבא יתנו במיוחד את דעתם על שאלה זו, ויגיעו לידי פרסום מתאים של הוראות פיקוד-עליון ופקודות המטה-הכללי, שתאסורנה בלשון מפורשת על המפקדים כל צורה שהיא של השפעה על פיקודיהם בכל הנוגע לתפקידם הנוסף כשופטים בבית הדין הצבאי, תקבענה במפורש, כי התנהגות בניגוד להן תיחשב כעבירה על החוק — ותחייבנה כל שופט להגיש תביעה משפטית נגד כל מי שינסה להתערב ולהשפיע עליו בקשר לתפקידו הנוסף הזה.

הצעתי זו עלולה להראות כמרחיקת לכת. אולם, באם נזכור שלפי הוראת החוק כבר השלמנו עם "יוצא דופן" בזאת שהכרנו שבתפקיד השיפוט בצבא, יחידי בין כל יתר התפקידים בצבא, אסורה מראש ולחלוטין כל אפשרות של מתן פקודה או תיאום שגרתי, הרי הצעתי מהווה רק מסקנה עקבית; וכונתה — לגייס את מלאו כוחם של שלטונות צה"ל כדי לחזק, בפקודות המפורשות לקציניה, את אשר החוק מחייב.

★ ★ ★

אשר לשופטים המקצועיים, מתעוררות בעיות אלה:

(א) מסגרת ארגונית מתאימה למערכת השיפוט בצבא.

(ב) רמות מקצוע ונסיון הולמות לשופטים בבית הדין הצבאי לדרגותיו.

(ג) הוראות חוק מתאימות להבטחת אי תלות של השופט.

בעיות אלה נתונות עתה לדיונה של הכנסת; וחזקה עליה, שתמצא להן את הפתרונות הראויים.

„התיאורטיקן, המבקש קו נוקשה שיכביל בין היוזמה הפוליטית והצבאית, מבקש

את הבלתי-אפשרי.“

סיריל פולס, „במבחן המערכה“

לפי „מערכות“ חוב' מ. מאי 1947.